

1. PHILOSOPHIA PERENNIS

Koncept perenijalne filozofije

Termin perenijalna filozofija (*philosophia perennis*) na Zapadu je po prvi puta upotrijebio Augustinus Steuchus u naslovu svojega djela *De perenni philosophia*, koje je objavljeno 1540. godine, a sam termin je učinio poznatim Leibniz u pismu iz 1715. godine, u kojemu dokazuje da se u kazivanju i označavanju tragova istine među starim filozofima, te odvajanju svjetlosti od tame, zapravo bavio sa "*perennis quaedam philosophia*". Međutim stvarnost perenijalne filozofije ostala je pomračena isuviše dugo vremena od dominirajuće suvremene zapadnjačke filozofije profanog karaktera, koja se temelji na evoluciji mišljenja i "progresu" ka istini. Jedino je tijekom ovog stoljeća, zahvaljujući ponovnom otkriću tradicije na Zapadu i skrivenih nagovještaja prisutnosti metafizičkog učenja u srcu svih autentičnih tradicija, koje su ujedno perenijalne i univerzalne, temeljni koncept perenijalne filozofije još jedanput istaknut. Perenijalna filozofija je došla da označi ono što je privrženo tradicionalnim proučavanjima vječite istine u srcu svih tradicija koje korespondiraju *Sanatana dharmi*¹ hinduizma i *al-ḥikma al-khālīdah* ili *al-ḥikma al-ladunniyyah* islama. Ona je ustvari zadobila svoj najviši stupanj i autentično značenje, iznad onog što su postmedijevalni evropski filozofi podrazumijevali pod ovim, ponajprije u radovima Renée Guénona, Frithjofa Schuona i Seyyeda Hosseina Nasra, uosobljena kroz ova tri temeljena lika koja se razmatraju unutar rada, a kroz koje se taj koncept perenijalne filozofije ovdje razmatra. Bez imalo sustezanja mogli bismo kazati - tri najplemenitija i

¹ *Sanatāna dharmā* se ne može precizno prevesti, iako je *sophia perennis* možda najbliži izraz ovome, budući da *sanatāna* označava perenijalnost. Vidjeti: René Guénon "Sanatana dharmā", u njegovoj *Eludes sur l'Hindouisme*, Paris, 1968., str. 105-106. Vidjeti, također, *The Rider Encyclopaedia of Eastern Philosophy* (Buddhism, Taoism, Zen and Hinduism), Rider, 1999., str. 293-294., kao i *The Perennial Dictionary of World Religions*, San Francisco: Harper and Row, 1989., str. 630.

najcjelovitija izražaja onog što je u perenijalnoj filozofiji dostupno modernom svijetu.²

Iako ćemo se ovome historijskom presjeku morati iznova povratiti u narednom odjeljku, želimo naglasiti da je Leibnitz³ također bio veoma zainteresiran za ono što će postati poznato pod imenom *philosophia perennis/perenijalna filozofija*. Zapravo, on je bio prvi poznatiji zapadnjački filozof koji je koristio ovaj pojam. Taj je interes bio utemeljen na njegovom zanimanju za nezapadnjačke filozofije, uključujući islamsku, kao i kinesku misao. On je uvidio niz univerzalnih istina iza svih onih izraza tradicionalne filozofije, istina koje je on smatrao perenijalnim.

Jednako kao i u slučaju Hustona Smitha,⁴ koji je prigrlio stajalište *philosophia perennis*, jedan od prvih faktora koji me osobno privukao ovoj školi i naročito djelima ove trojice mislitelja, bila je zapravo perspektiva ove škole koja omogućava da se uključi toliko mnogo religijskih univerzuma u njen sveuključivi zagrljaj. Kao proučavatelju historije istočnih filozofija (japanske, kineske, indo-iranske i arapsko-islamske filozofske tradicije) ovo je bilo od odsudne važnosti. Ustvari, perenijalni nauk pogađa samu srčiku mojeg interesovanja za istočne prinose općoj filozofiji.

Ova škola se uglavnom poistovjećuje sa francuskim metafizičarem Renéom Guénonom; metafizičarem i povjesničarem umjetnosti Anandom Kentishom Coomaraswamyjem, porijeklom djelomično iz Šri Lanke, te njemačkim metafizičarem i gnostikom Frithjofom Schuonom. Međutim na temelju uvida koje smo dobrahno ostvarili u ovom pogledu, možemo posigurno ustvrditi da je danas u svijetu vodeći perenijalista Seyyed Hossein Nasr, profesor islamskih studija i perenijalne filozofije na the George Washington University, u Washingtonu, koji je na određen način i duhovni mentor ovoga rada.⁵ Postoji, također, znatan

² Vidjeti: S.H. Nasr u predgovoru Schuonovoj knjizi *Islam and Perennial Philosophy*, World of Islam Festival Publishing Company Ltd, 1976., str. VII-XI). Također, vidjeti odrednicu "Perennial Philosophy" u: *Dictionary of the History of Ideas*, Philip P. Wiener, ed., Charles Scribners Sons, 1973., III, 457-63., te Aldous Huxley, *The Perennial Philosophy*, Harper and Brothers, 1945.; str. VII.

³ Leibniz, Gottfried Wilhelm, njemački filozof (1646-1716.).

⁴ Huston Smith, *Forgotten Truth: The Primordial Tradition* (New York, Harper and Row, 1977.).

⁵ Ističem posvema razložno činjenicu da je profesor S.H. Nasr gostovao u Skoplju, Sarajevu i Zagrebu u periodu od 13. do 19. septembra 2000. godine, kada je u međuvremenu ovo mentorstvo i zazbiljeno.

broj drugih eminentnih ličnosti koje se priklanjaju navedenom učenju, uključujući - da spomenemo samo neke od mnogobrojnih poznatih perenijalista - Titusa Burckhardta, Hustona Smitha, Martina Lingsa, Marka Pallisa, koji su tijekom dvadesetog stoljeća pokušali oživiti perenijalnu mudrost raznorodnih tradicija i tradicionalno znanje, koje počiva u srcu autentičnih religija i koje stoji suprotstavljeno cjelokupnom sustavu suvremene filozofije od perioda renesanse naovamo. Glavnina aktivnosti ove škole bila je, što je vrlo interesantna pojava, vezana za islam i proistjecala je iz unutarnje dimenzije islamske Objave.

Perenijalna filozofija danas, u svojim različitim formulacijama, ostaje značajnim aspektom opće filozofske scene Zapada, osobito s postupnim gašenjem suvremenih filozofskih škola, potisnutih tzv. postmodernizmom, koji je, unutrašnjom kritikom i destrukcijom svih struktura značenja koje su ranije postojale, prema tvrdnji Jacquesa Derridea i ostalih protivnika dekonstrukcionizma, na stanovit način zaključio suvremenu zapadnjačku filozofiju.

U tom smislu, ne samo da Martin Heidegger već i određen broj suvremenih američkih filozofa, među kojima je i Richard Rorty, smatraju filozofski poduhvat, do sada poznat, završenim, te ovome iz posvema razumljivih razloga posvećujem zaseban odjeljak. Upravo u tom periodu izgubljenosti, kada filozofija, onakva kakva se prakticirala na Zapadu u nekoliko posljednjih stoljeća, može vrlo malo učiniti kako bi pomogla Zapadu, ustvari cjelokupnom čovječanstvu, kojem toliko treba duhovno vodstvo, perenijalna filozofija je još jednom viđena kao moguća alternativa koja je u stanju zadovoljiti potrebe ljudi za najvišim oblicima znanja koje je, istodobno, upravo ona mudrost koja leži u srcu različitih religija. Također, nužno je na ovom mjestu ukazati da je upravo ta perspektiva snažno naglašena u islamskoj tradiciji, koju islam smatra primordijalnom vjerom, *al-Dīn al-Hanīf*, koja sadrži mudrost objavljenu od Boga u određenom obliku, kroz lanac poslanika, a koja je kasnije proširena, na ljudima prihvatljivijem jeziku, od *hakima*, mudraca i filozofa ranijih stoljeća.⁶

Također, posvema jednako onom znanom stavu Hansa Künga, kojega objeručke supotpisujem, od mene se kao filozofa i teologa islamske

⁶ S.H. Nasr, *Vodič mladom muslimanu*, Sarajevo, 1998., str. 222-223.

provenijencije ne može očekivati površni i neodgovorni relativizam, koji svaku istinu "relativizira" i sve vrednote i mjerila "poravnava". Jednako tako neodrživim mi se čini i proizvoljni pluralizam, koji neizdiferencirano odobrava i ovjerovljuje i vlastitu i tuđe religije, a da ni kod nas samih, a ni kod drugih ne ukazuje na neistinu unatoč svoj silini istine, kao što mi se takvim nadaje i indiferentizam, koji ne podvrgava kritici određene religijske pozicije i odluke. Takovrsno stajalište dovodi samo do jeftine tolerancije, ustvrđice Küng, odnosno do želje da se svemu prida jednaka vrijednost, do "anything goes", lažno shvaćenog liberalizma, gdje se pitanje istine omalovažava ili se više ne smije ni postaviti.⁷

Ovoga se ne bismo trebali bojati, jer nas ovo nikako ne osiromašuje, nego nasuprot tome obogaćuje. Jer, prema Küngovom najdubljem uvjerenju, "u različitim religijama istina ne može biti različita nego samo jedna: kroza sva protuslovlja moramo tražiti ono komplementarno, kroza sve isključivo tražiti uključivo u nepoštudnoj i nepomirljivoj upitnosti spram promjenljivosti svijeta i čovjekova traženja onog usnopljenja raznolikosti koje bi mogle postati uže izbjavljenja davljeniku u okeanu svjetskih varki".⁸

Interes za ovu školu je također povezan sa potrebom za ekumenizmom, koja se osjeća na zavidnom stupnju, dok sadašnji ekumenizam ponajviše vodi umanjivanju religijske gorljivosti i razblaživanju Božanske Poruke, čineći svjetski mir ciljem religije umjesto Božanskog mira, koji natkriljuje svako razumijevanje. Sljedbenici *philosophie perennis* su zacrtali kurs koji će omogućiti autentični ekumenizam, koji zapravo jedino može biti ezoterijskog karaktera, budući da religijska harmonija jedino može biti postignuta u "Božanskoj Stratosferi", da se poslužim Schuonovim riječima, a ne u ljudskom ambijentu gdje mnogi danas traže nauštrb reduciranja Božanske Stratosfere na ljudsku atmosferu.⁹

Postoji istina u samom srcu svake mudrosti, svakog vremena. Ona je položena u velike religije, koje su proistekle od Boga, i one su tu da vode ljudska bića. Ona nije monopol nijednog kontinenta, nijedne

⁷ Hans Küng-Joseph van Ess, *Kršćanstvo i svjetske religije - Islam*, "Svjetlo riječi", Livno, 1995., str. 14-15.

⁸ Ibid., str. 15.

⁹ S.H. Nasr, *The Need for a sacred science*, Curzon Press, str. 68., fusnota 18.

etničke grupacije, nijedne etničke zajednice. Sukladno perenijalnom nauku, ona je služila izuzetnoj harmoniji i miru stoljećima. Možda možemo dvojbiti u pogledu toga da li je bilo tako tokom svih perioda, međutim nedvojbeno je bilo tako barem u većem dijelu ljudske povijesti. I sada više nego ikada ta nam je mudrost potrebna, kako sa filozofskog i intelektualnog, jednako tako i sa praktičnog stajališta.¹⁰ Dakle ponovno otkrivanje perenijalnog nauka ima i veliki praktički značaj, ali onima koji se odlučuju slijediti ovaj nauk, koji su njegovi promicatelji, cilj nije samo praktički. Praktički aspekt zapravo potječe iz same istine.

Ovo je karakterističan fenomen našeg vremena, primjereno prvo činjenici da se stare pozicije već ustaljenih predrasuda više ne mogu prispominjati u sučeljenju sa ogromnim sadržajem informacija o religijama drugih naroda, koje su sada u većini slučajeva postale dostupne te, drugo, primjereno činjenici da su sve religije jednako pod snažnim nasrtajem militantnog ateizma, koji je kao takav, u prethodnim vremenima, bio jedva zamišljiva stvar. Ova zajednička opasnost je povezala mnoge njihove uzajamane antagonizme, sa učinkom da svi oni žele, svi istinski trebaju da imaju učinkovit forum međukomunikacije, koji kao takav može jedino biti stvoren na temelju poštenog razmatranja, koje uključuje zbiljsku besprijeekornost svakog drugog gledišta.¹¹

S ovim u vezi je vrijedno spomenuti da je ovo naše izlazeće stoljeće, usprkos svojim golemim i različitim nepovoljnostima, bilo plodonosno u smislu mudrih i temeljitih komentara koje je Zapad ikada upoznao, među kojima oni Renéa Guénona i, posebno Frithjofa Schuona, priskrbuju slavne primjere, jer je uistinu jako dugo vremena proteklo otkako se je u Evropi išta čulo o ovoj intelektualnoj vrsti i sama činjenica da se takva stvar događa upravo sada jeste još jedan paradoks vrijedan posebne pažnje. Štaviše, manje upućen čitatelj će iščitavajući literaturu perenijalističke naravi, dakako na prvi pogled, pred sobom pronaći određen broj navoda pomiješanog porijekla za koje može pretpostaviti da su popabirčeni i nasumice poredani, što je dalo povoda za

¹⁰ Ovo su neki akcenti iz predavanja profesora Nasra o perenijalnoj filozofiji i njenim predstavnicima danas u svijetu, koje je održao u amfiteatru Filozofskog fakulteta u Sarajevu 16. septembra 2000. godine.

¹¹ Vidjeti: Marco Pallis, u predgovoru W. Perryjevoj, *A Treasury of Traditional Wisdom*, Cambridge: "Quinta Essentia", 1991., str. 7-11.

mnogobrojne optužbe za eklekticism i sinkretizam¹² unutar ove tradicije. Recimo da on prvo ugleda taoističku rečenicu zbunjujuće jezgrovitosti, smještenu između dva pasaža koji su uzeti svaki pojedinačno iz kazivanja crvenog Indijanca i tibetanskog budističkog mudraca, te da iznova može naići na kršćanski komentar o istoj temi, kao i onaj ništa manje zanimljiv hebrejskog porijekla: pomoću skretanja pozornosti na svaki od ovdje prisutnih različitih izraza čitateljevom umu će se posvijestiti da doista svaki od ovih tekstova s kojima se bavio fungira kao ključno gledište u relaciji spram svojih susjeda i *vice versa*.¹³

U zamišljenoj situaciji koju smo slikovito opisali iznad, uvjeravajuća snaga taoističke poruke bi bila bačena u najbrže izbjavljenje pomoću više "personalističke" prezentacije iste istine judeo-kršćanskog načina te, također, ali na različit način, pomoću one "prirodne" crvenoindijanskog učitelja, dok bi se u bezličnom liku budistički primjer forme bliže srodnosti, kao i sadržaj, posvema jasno pokazao. Slično iskustvo, *mutatis mutandis*, kada se jedan od nekih drugih tekstova razmatra kao centralni: kroz kontrast ili čak konflikt oblika, ova vrsta suglasnosti će među njima uzdići identitet istine. Zapravo, ovo je umješnost, kako je W. Perry naziva, "*spiritualne jukstapozicije*". Shema ove vrste nema dijelova, jer, strogo uzevši, svaki elemenat funkcionira kao središnje mjesto interesovanja, ili barem kao ravnopravan. Nepodijeljen utisak koji imamo na umu jeste jednoglasnost svjedočenja. Nadalje, ovo upućivanje naprijed i nazad između različitih tradicionalnih mudrosti je samo vježba u kultiviranju "*metafizičke gipkosti*" uma, u kojemu pripravnost da se raspozna prisustvo jedinstva, bilo kamo da ono probere da objavi samo sebe, jeste pomiješana sa besprijeckornim darom opažanja u pogledu formi i pogotovu onih kvalitativnih faktora na kojima počiva ona istinska osebnost svake forme. Ono što uvijek moramo imati na umu, prema M. Pallisu, jeste to da su tradicionalne forme, uključujući i one koje sada nose nepopularno ime dogmi, zapravo ključevi za otvaranje vrata Jedinstva Istine; međutim oni su također (budući da ključ može zaključati, kao i otvoriti

¹² Sljedbenici *philosophia perennis* inzistiraju prije svega upravo na tome da možemo prakticirati samo jednu religiju, a protivni su bilo kojemu obliku eklekticizma i sinkretizma religijskih obreda. Drugo, oni uporno ponavljaju da je akademsko proučavanje drugih religija danas postalo neizostavno nužno, dok je prakticiranje jedne integralne religije i nužno i dostatno. Prema riječima Frithjofa Schuona "živjeti u potpunosti jednu religiju je kao živjeti sve religije".

¹³ Vidjeti: Marco Pallis, u predgovoru W. Perryjevoj, *A Treasury of Traditional Wisdom*, Cambridge: "Quinta Essentia", 1991., str. 9.

vrata) moguće zapreke ka njegovom najdubljem znanju: sve ovisi o tome kako se forme zamišljaju i upotrebljavaju na različitim postajama Puta. Da li pomoću aktivne vježbe sposobnosti metafizičkog uvida koji je podaren čovjeku kako bi bio osposobljen da situira, ili eventualno da transcendirira različitosti religijskih formi, no posigurno bez zamagljivanja i vjerolomstva koje priskrbljuje naš eficientni uzrok za svaku formu kao takvu. Njegov temeljni iskaz se ogleda u prihvaćanju Schuonovog stava da živeti iskreno i intenzivno u svojoj vlastitoj religijskoj formi čovjek će posredno živjeti sve "druge" forme.¹⁴

U ovom radu čitatelj se susreće sa naslijeđem u kojemu ima udjela sa cijelim čovječanstvom, a kroz uvijek iznova obnovljeno odsijevanje jedne te iste Realnosti. Ono je povezano sa Primordijalnom i Univerzalnom Tradicijom (*Philosophia Perennis, Lex Aeterna, Hagia Sophia, Din al-Haqq, Dhamma, Tao, Sanatana Dharma*), kako su već ovi izrazi korišteni u različitim tradicijama. Nadformalna sinteza ne može biti preinačena u terminima formalnog sinkretizma, a na kontingentnom egzistencijalnom planu svaka tradicionalna forma posjeduje svoja vlastita nepopustljiva prava, logiku i integralnu povezanost usklađenu prema vremenu, mjestu i narodu koji je uključen, do isključivanja drugih formi, bivajući u svojoj vlastitoj formi i na svojem stupnju svepripadne ukupnosti srazložno tome što je identična, kroz analogijsku transpoziciju, sa Vrhovnim Centrom.

Uzimajući u obzir činjenicu da se i na muslimanskoj strani odigralo najnesretnije "sužavanje vjere" tijekom prošlog stoljeća kao jedan od popratnih učinaka modernizma na muslimansku dušu i reakcija na njega, u svojem odgovoru na tu posvema nevoljku poziciju perenijalisti muslimanske provenijencije zapravo žele istaknuti kako je univerzalizam u najdubljem smislu sami *raison d'être* islama. Ovo je prema tome nužno kako bismo uopće dokazali univerzalnost istine dok prihvatamo svaku revelaciju istine kao jedinstvenu revelaciju, koju se ima duboko uvažavati, jer je rezultat Božije Volje i stoga što odražava neke aspekte Njegove Mudrosti.¹⁵

¹⁴ Marco Pallis, *op. cit.*, str. 10., gdje on zapravo navodi Schuonov iskaz, kako smo već prethodno istaknuli.

¹⁵ S.H. Nasr, *Islamic-Christian Dialogue: problems and obstacles to be pondered and overcome*, Center for Muslim-Christian Understanding, Georgetown University, Washington D.C., 1998. Vidjeti naš prijevod istog teksta u: *Znakovi vremena*, Vol. 3, br. 9-10, 2000., str. 161-186., te *Bosna Franciscana*, God. VIII, br. 13., 2000., str. 82-103.

Sam koncept *philosophia perennis* je star koliko i sama historija ideja. Međutim porijeklo koncepta je dosta nerazgovijetno. No bez obzira na izvore koncepta *philosophia perennis* jedan njen aspekt je neosporan - njen kontinuitet kroz zapadnjačku i istočnjačku misao. Neki će možda negodovati zbog uzimanja zajedno ovolikog broja različitih filozofsko-teoloških tradicija unutar ovog koncepta, budući da tamo nije važno to što hinduizam i budizam naučava reinkarnaciju, dok je, naprotiv kršćanstvo odbacuje; da kršćanstvo i islam afirmiraju dušu, dok je budizam negira; da kršćanstvo veliča Trojstvo, dok se islam i judaizam gnušaju nad tim; da judaizam, kršćanstvo i islam posvjedočuju stvaranje, dok taoizam i neoplatonizam radije daju prednost emanaciji. Ovo uopće nije važno, odgovara perenijalista, jer nasuprot tome, ovo je po njemu poslano po providnosti. Ovdje je, doduše, istinski relevantno pitanje, značajno kao ove razlikovnosti u pogledu onoga što označavaju, to da one nisu konačne. Crveno nije zeleno, ali razlika blijedi pred činjenicom da su obje svjetlost. Ne postoje dva identična vala, ali su njihove razlikovnosti nevažne kada se sumjeravaju sa vodom, koja ih sviju upućuje.¹⁶

Ponovo smo sa pitanjem koje se pojavljuje u vezi sa ovim konceptom perenijalne filozofije: ljudi se zapravo razlikuju sukladno tome da li inkliniraju sličnostima ili razlikovnostima. Perenijalisti su osobe koje su izuzetno osjetljive na zajedničkosti koje iznose na vidjelo ove sličnosti, jer ih one privlače ka jedinstvu kao što dragog privlače usta voljene. Privučeni sa njegovim utjecajem, oni iznalaze ove znakove raspršenima; zapravo, oni posvuda vide sličnosti. No što se tiče ovih uzajamnosti i različitosti, one *stricto sensu* ponajvećma ovise o samom motritelju.

Zbiljsko i (uporedo) nezbiljsko, Apsolut i relativno, Beskonačno i konačno, noumena i phenomena, pojavnost i Zbiljnost - posvuda pronalazimo ovu distinkciju naglašeno podvučenom. Strogo govoreći, ovaj negativni, apofatički, *neti-neti* aspekt Apsoluta, jeste jedino prijeporno pitanje gdje perenijalisti vide tradicije neraspoznatljivo konvergirajućima. Otuda se revelacija razloma poput svjetla kroz prizmu, i ono što

¹⁶ Vidjeti Huston Smithov tekst "Is there a Perennial Philosophy", koji je objavljen u: *Journal of the American Academy of Religion*, LV/3., str. 561.

Profesor H. Smith je emeritus na Syracuse University i Graduate Theological Union u Berkeleyu, California.

perenijalna tipologija raskriljuje pred nas jesu korespondencije. Da li je neko impresioniran ovim sličnostima koje potcrtavaju ove korespondencije (koje se na konačnim stupnjevima apstrakcije mijenjaju u arhetipske identitete) ili sa različitim načinima arhetipova umotanih u različite tradicije, iznova ovisi o ezoterijsko/egzoterijskoj razlikovnosti.¹⁷

Dakle, na upit: “Što je *philosophia perennis*?”, dostatan odgovor bi bio da je ona u striktnom smislu sabiranje istina prirodnog poretka mahom usvojenih od ljudi tokom historije. Ona je zbiljska i univerzalna filozofija, svagda prisutna i permanentna (različita od prostornih “filozofija”, bitno okarakteriziranim pojedinih vremenima, autorima i sustavima), dok nasuprot ovome, unutar nekih modernih filozofskih gledišta, možemo primijetiti da *philosophia perennis* više liči na ostavštinu perenijalno nerješivih pitanja nego na cjelovitu i holističku formulaciju prvih principa. Ova poteškoća u svjesnom opažanju bilo kakvih suštinskih principa ili fundamentalnih, apsolutnih istina *philosophie perennis* unutar moderne filozofske koncepcije leži naprosto u činjenici da postoji i da je postojalo toliko različitih sustava i iskaza filozofske spekulacije. Jer, vrlo mala kohezija ili zajedničkost možda može postojati između toliko oprečnih i počesto antitetičkih sustava poput tomizma i sekularnog egzistencijalizma, marksizma i fašizma, nominalizma i realizma, empirizma i metafizike itd. Jedno je zaista na opasnoj podlozi u isuviše glomaznoj generalizaciji o sržnim principima, ali nasuprot preglomaznim i raznorodnim filozofskim sustavima, alternative su generalizacija ili šutnja.¹⁸

Štaviše, sama doktrina ne posjeduje historiju - ona je univerzalna, neizmjenljiva, vječna - i ni sa kakvom historijom doktrina ne može biti atribuirana na bilo koje mjesto, niti rastumačena sa teorijom širenja. Sukladno tome, historicitet može biti primjenjiv jedino na različite istočnjačke ili zapadnjačke izraze doktrine, a ne na samu doktrinu, budući da tek onaj drugi ili temporalni aspekt *philosophie perennis* dopušta osnovu

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Vidjeti: Quinn, William W., *The Only Tradition*, State University of New York Press, 1987. (poglavlje o perenijalnoj filozofiji), str. 67-89. Knjiga propituje prve principe perenijalne filozofije, odnosno drevne mudrosne tradicije u radovima R. Guénona i Anande K. Coomaraswamyja i predstavlja izvanredan uvodnik u ovu aktualnu i utjecajnu evropsku ezoterijsku misao - Primordijalnu Tradiciju.

za kompariranje dvaju perspektiva. Metafizička doktrina *philosophie perennis* ne može posjedovati bilo kakav historicitet, budući da je sama doktrina krajnje neodvojiva od svoje nevremenite suštine. Pristaše moderne filozofije su stoga podijeljene, s jedne strane, na većinu modernih metafizičara koji se suštinski slažu sa tradicionalnim gledištem bezvremenosti *philosophie perennis*, te s druge, ono manjinsko gledište koje opaža *philosophiu perennis* kao jednostavne historijske povratne i nerješive probleme. Crta između ovih dviju frakcija može biti konstantno vučena po modelu *ratio versus intuitio*, a uslijed okolnosti neprostornosti i nevremenitosti ontoloških predikata.¹⁹

Nadalje, vrlo je bitno istaknuti da postoji razlika između onoga što je označeno sa *philosophia perennis* u disciplini moderne akademske filozofije i onoga što je označeno ovim imenom u radovima izlagača tradicije dvadesetog stoljeća. Ovo je iznimno važno s obzirom na skoro totalnu ignoranciju ili neobaziranje na tradicionalnu upotrebu termina. Prvo, postoje oni koje možemo nazvati perenijalnim filozofima zbog njihovog promicanja *philosophie perennis* (iako niko od njih ne naziva sebe, prema našim dosadašnjim uvidima, "perenijalnim filozofom"). Ovi pojedinci koji promiču *philosophiu perennis per se* (poput Guénona, Coomaraswamyja, Wilbura Urbana i drugih) moraju biti razlikovani od: a) onih koji promiču slične ili jednake principe bez upotrebe specifičnog termina *philosophia perennis* (npr. Carl Jung, J. J. Poortman, Huston Smith) te pod b) onih koji ih ne promiču, ali pišu ili diskutiraju o ovim principima (poput Franza Sawickog, Charlesa B. Schitta, I. Jamesa Collinsa). Drugo, s obzirom na to da se filozofska razmatranja počinju bilježiti otprilike 1500 godina prije Krista, koji onda principi naročito konstituiraju *philosophiu perennis*, ako kao takvi postoje; potom, koji je epistemološki način opažanja ovih principa; njihove relevancije, valjanosti, jedinstva, ontološke kvalitete ili autentičnosti; odnosno njezin odnos prema filozofskom svijetu i prošlim mitološkim sustavima; te stupanj do kojega je ona dogmatična ili neizmjenljiva itd. Riječ je, dakle, o dva načina predstavljanja razumijevanja filozofskog koncepta: onom ezoterijskom i egzoterijskom. Ovim se ujedno otkriva razložnost što među modernim filozofima možemo pronaći ime Aldousa Huxleya, spominjanog po referenci na knjigu koju je napisao o perenijalnoj

¹⁹ Ibid., str. 88.

filozofiji.²⁰ Međutim dok pronalazimo Huxleya često spominjanog od historičara filozofije na ovaj način, i uobičajeno prikazanog kao nekritičkog popularizatora, nikada ne pronalazimo imena Coomaraswamyja, Guénona i ostalih.

Nakon što smo pokušali da u najkraćim crtama pokažemo što je koncept *philosophia perennis* i što se označava sa ovim terminom, sada je potrebno da ustanovimo historijski i koncept i termin od samih njihovih početaka. Čineći ovo, tek onda se možemo uputiti naprijed ka razumljivijem propitivanju tradicionalnog gledišta *philosophia perennis*, odnosno *sophia perennis* uosobljene u ovome radu kroz njegova tri ranije spomenuta temeljna lika. I naposljetku, ali ne manje vrijedno, želim da navedem određenje koje je dao pokojni Čedomil Veljačić, prema kojemu je “*philosophia perennis*, kao podloga filozofskog univerzalizma jedno područje očitovanja ‘vječnih motiva’ u svjetskim razmjerima i obuhvatnosti povijesti kulture”.²¹

²⁰ Aldous Huxley, *The Perennial Philosophy*, New York, 1944.

²¹ Čedomil Veljačić, *Ethos spoznaje u evropskoj i indijskoj filozofiji*, BIGZ, Beograd, 1981., str. 8.